

**Postępowanie karne
NSP (z)
Prezentacja dodatkowa:**

ZASADY PROCESU KARNEGO

mgr Błażej Boch
Katedra Postępowania Karnego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Zasada prawa a zasada procesowa

Zasada prawa

- Norma prawna o szczególnym znaczeniu w systemie prawa.
- Wyróżnia się zasady uniwersalne (ogólnoprawne) odnoszące się do całego systemu prawa oraz te, które dotyczą jego poszczególnych części (np. zasady prawa cywilnego, zasady procesu karnego).

- Z. Pulka [w:] A. Bator (red.),
Wprowadzenie do nauk prawnych.
Leksykon tematyczny, Warszawa 2008,
s.150.

Zasada procesowa

- Ogólna dyrektywa wyrażające to, co w procesie zasadnicze i typowe oraz podkreślające jego ogólne cechy lub prawidłowości.
- Ma podstawowe znaczenie w dziedzinie postępowania karnego, kształtuje jego model i stanowi dyrektywę postępowania wiążącą ustawodawcę, organy wymiaru sprawiedliwości oraz uczestników procesu.
 - M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1973, s. 202.

Zasady prawa a normy prawne

- Zasady prawa różnią się od zwykłych norm prawnych tym, że **zasady prawa mają optymalizacyjny charakter.**
- Szczególne rola przejawia się w tym, że:
 - wyznaczają kierunek działań prawodawczych
 - wskazują kierunek interpretacji przepisów prawa,
 - wskazują kierunki stosowania prawa (zwłaszcza przy tzw. luzach decyzyjnych)
 - ukierunkowują sposób korzystania z przyznanych uprawnień przez różne podmioty

Zasady procesowe

- Zagadnienia systematyki zasad procesowych, ich hierarchii oraz liczby są w piśmiennictwie kwestiami spornymi. Przedstawiciele doktryny wyróżniają różną liczbę zasad oraz odmiennie je porządkują. Wiąże się to z faktem, że zasady procesowe dotyczą zagadnień różnej wagi, a tym samym posiadają odmienny stopień ogólności
 - S. Waltoś, *Naczelné zasady procesu karnego*, Warszawa 1999, s. 4.
- Niemniej **przez pryzmat zasad procesowych można uzyskać w sposób syntetyczny ogólny obraz modelu procesu** i są użyteczne w praktyce stosowania prawa, jako nieodzowna dyrektywa postępowania dla organów procesowych i wskazówka interpretacyjna

Zasady abstrakcyjne i konkretne

Zasady abstrakcyjne

- Koncepcje teoretyczne, wskazujące sposób rozwiązania określonego zagadnienia procesowego, niezwiązane z konkretnym ustawodawstwem.
- Ich cechą charakterystyczną jest **absolutyzm oraz krańcowość** – nie dopuszcza się od nich wyjątków.
- Zasad abstrakcyjnych nie można naruszyć w toku procesu – są one jedynie wytworem **teorii**, „**założeniem modelowym**” i **nie obowiązują w praktyce**. Wyznaczają one jednak kierunek wykładni prawa i stanowią wskazówkę dla ustawodawcy, w jaki sposób można unormować daną problematykę

Zasady konkretne

- Ustawowy wyraz odpowiednich zasad abstrakcyjnych, przyjęty w danym systemie procesowym i ściśle z nim związany.
- Zwykle dopuszczalne są od nich wyjątki na rzecz zasad przeciwnych i klauzule ograniczające ich stosowanie, ponieważ **ustawodawca pierwotną koncepcję teoretyczną przystosowuje do realnych możliwości jej realizacji**.

Podział zasad procesowych (zasady konkretne)

- 1. **Ze względu na moc obowiązywania:**
 - zasady dyrektywy
 - zasady reguły
- 2. **Ze względu na sposób ujęcia w obowiązującym prawie:**
 - zasady skodyfikowane (prawnie zdefiniowane) – ich definicja, choćby częściowa znajduje się w kpk; np. zasada legalizmu (art. 10)
 - zasady nieskodyfikowane (prawnie niezdefiniowane) - obowiązywanie wynika pośrednio z szeregu przepisów, a ich zakres precyzowany jest w doktrynie i orzecznictwie (np. zasada bezpośredniości)
- 3. **Ze względu na miejsce unormowania konkretnej zasady procesowej:**
 - zasady konstytucyjne (np. zasada domniemania niewinności – art. 41 ust. 2 Konstytucji)
 - zasady pozakonstytucyjne
 - ustawowe (np. zasada skargowości – art. 14)
 - konwencyjne

Zasady dyrektywy i zasady reguły

Zasady dyrektywy

- Nie obowiązują w procesie karnym w sposób absolutny, ponieważ:
 - - w określonych ustawą sytuacjach nie muszą być w pełni zrealizowane (por. art. 389 i zasadę bezpośredniości);
 - - dopuszczalne są wyjątki na rzecz zasad przeciwnych (por. art. 10 – zasada legalizmu i art. 11 – umorzenie absorpcyjne)
 - - między zasadami dyrektywami może dochodzić do kolizji. O pierwszeństwie jednej z nich decyduje organ prowadzący postępowanie, co nie oznacza, że druga jest automatycznie nie ma zastosowania (np. zasada ustności i pisemności w postępowaniu sądowym)

Zasady reguły

- Odwrotności zasad dyrektyw.
- Muszą zostać w pełni zrealizowane, co oznacza, że niedopuszczalne są żadne klauzule ograniczające ich stosowanie czy wyjątki na rzecz zasad przeciwnych.
- Między zasadami regułami nie może dojść do kolizji, ponieważ obowiązywanie jednej reguły automatycznie wyłącza obowiązywanie drugiej.
- Np. zasada domniemanie niewinności (art. 5 § 1)

Zasady naczelne wg. prof. Waltosia

- *Podstawowe, swoiste normy, określające główne cechy procesu, wskazujące i podkreślające to, co na tle całokształtu przepisów jest najważniejsze i ogólniejsze w stosunku do szczegółów mniej istotnych. Wyodrębnienie pojęcia naczelnych zasad na tle „zwykłych” miało zapobiec wyróżnianiu zbyt dużej ilości zasad procesu karnego.*

Aby zasada procesowa mogła zostać uznana za zasadę naczelną konieczne jest spełnienie następujących warunków:

1. Zasada posiada węzłowe znaczenie w procesie i jej brak utrudniałby określenie jego modelu; przy czym:

- a) nie należy wyróżniać zbyt dużej liczby zasad,
- b) nie może wyrażać prawd banalnych,
- c) zasada zasługuje na taką nazwę, jeżeli jest co najmniej jedną z dwóch idei możliwych do pomyślenia (postulat ten nie odnosi się do zasad ogólnoprawnych np. zasady humanitaryzmu);

2. zawiera określoną treść ideologiczną i społeczną, ponieważ system zasad procesowych jest zawsze związany z układem stosunków społecznych i politycznych;

3. dotyczy bezpośrednio postępowania karnego i wprost wpływa na jego model (zasadami naczelnymi nie są więc zasady dotyczące wszystkich dziedzin prawa);

4. powinna mieć charakter dyrektywny, to znaczy być regułą rozwiązywania organizacyjnego lub zachowania, które w ten sposób powinno stać się prawidłowością.

Klasyfikacja zasad procesowych wg. prof. Waltosia

Kolejność zasad wynika z ich stosunku do „fundamentalnej zasady prawdy materialnej:

- **1) zasada prawdy materialnej,**
- **2) zasady nakazujące organom zachowanie odpowiedniej postawy umożliwiającej dojście do prawdy materialnej:** obiektywizmu, współdziałania ze społeczeństwem, uczciwego procesu;
- **3) zasady dowodowe:** domniemania niewinności, *in dubio pro reo*, swobodnej oceny dowodów, bezpośredniości
- **4) zasady wyznaczające model i dynamikę przebiegu procesu:** skargowości i działania z urzędu, kontradyktoryjności i inkwizycyjności, legalizmu, prawa do obrony, publiczności, kontroli, uczciwego procesu.

Klasyfikacja zasad wg prof. Skorupki

I. Zasady procesu karnego:

1. zasady ogólnoprawne (II stopnia),
2. zasady ściśle procesowe (I stopnia).

II. Zasady ściśle procesowe:

1. zasady naczelne,
2. pozostałe zasady procesu

III. Zasady naczelne:

1. prawie zdefiniowane (skodyfikowane),
2. prawnie niezdefiniowane (nieskodyfikowane).

IV. Zasady prawnie zdefiniowane:

1. konstytucyjne,
2. pozakonstytucyjne.

V. Zasady pozakonstytucyjne:

1. ustawowe
2. konwencyjne

Zasady procesowe wg prof. Skorupki

Zasady wszczęcia procesu

- legalizmu i oportunistu; działania z urzędu; skargowości

Zasady prowadzenia procesu karnego

- udziału czynnika społecznego ; samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego; obiektywizmu; działania z urzędu, szybkości, kontradyktoryjności oraz inkwizycyjności, jawności i tajności, ustności i pisemności, instancyjności

Zasady postępowania dowodowego

- prawdy materialnej, bezpośredniości, swobodnej oceny dowodów),

Zasady gwarancyjne oskarżonego

- domniemanie niewinności, in dubio pro reo, prawo do obrony

Jak opisać konkretną zasadę procesową?

- wskazujemy definicję danej zasady (tzn. mówimy na czym polega dana zasada, czego dotyczy);
- wskazujemy czy zasada jest konstytucyjna/pozakonstytucyjna oraz czy jest prawnie zdefiniowana czy nie;
- omawiamy cechy charakterystyczne danej zasady;
- należy wskazać do kogo skierowana jest dana zasada (kogo wiąże);
- wskazujemy na uregulowania w polskim procesie karnym będącym przejawem danej zasady;
- wskazujemy czy od zasady przewidziane są wyjątki, a jeśli tak to mówimy jakie;
- w zależności od zasady można poruszyć inne kwestie, w tym sporne – np. czy zasada obiektywizmu wiąże prokuratora na etapie postępowania sądowego albo czy zasada prawdy materialnej może być uznana za cel procesu karnego

ZASADA PRAWDY MATERIALNEJ

Zasada prawdy materialnej

- Art. 2 § 2 k.p.k. - Podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne.
- Zasada prawnie zdefiniowana, zasada dyrektywa, zasada pozakonstytucyjna. Wywodzenie zasady prawdy materialnej z Konstytucji jest wątpliwe, ponieważ należałoby wówczas przyjąć, że obowiązuje ona we wszystkich postępowaniach sądowych. Pogląd ten wydaje się być wątpliwy, zwłaszcza w odniesieniu do procedury cywilnej.
- Por. Ł. Chojniak, *O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle Konstytucji RP*, PiP 2013, nr 9
- Ale np. prof. Waltoś wywodzi zasadę prawdy materialnej z art. 2 i 45 ust. 1 Konstytucji. Kwestia sporna w doktrynie. Zasada prawdy materialnej **nie jest** jednym z celów procesu.

Zasada prawdy materialnej

- Zasada prawdy materialnej jest skierowana do wszystkich organów procesowych, podejmujących rozstrzygnięcia w toku postępowania (wydających wyroki, zarządzenia, postanowienia, uchwały). Prawda materialna - element każdej decyzji procesowej!
- Nie ma ona jednak bezwzględnego charakteru i nie jest nadrzędna względem pozostałych zasad procesowych. W procesie karnym podlega wielu ograniczeniom wynikającym m.in. z:
 - zasady humanitaryzmu i poszanowania praw człowieka,
 - zasady praworządności - do prawdy można dążyć tylko metodami zgodnymi z prawem,
 - demokratycznego państwa prawa,
 - zakazów dowodowych,
 - respektowania prawa do obrony, zwłaszcza prawa do milczenia i braku obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść,
 - zasady *in dubio pro reo*,
 - zakazu *reformationis in peius*,
 - prawomocności orzeczeń sądowych,
 - immunitetów procesowych.
- Konieczność ustalenia prawdy w procesie karnym nie oznacza przełamania podziału ról procesowych i nie usprawiedliwia bierności prokuratora w postępowaniu sądowym.

Zasada prawdy materialnej

- Prawdziwe ustalenia faktyczne - ustalenia zgodne z rzeczywistością. Organy procesowe mają obowiązek dążyć do poznania prawdy w takim zakresie, w jakim jest to możliwe (pod względem prawnym i faktycznym). Najlepsze warunki do poznania prawdy stwarza zasada kontradyktoryjności (poznawanie tego samego faktu z dwóch różnych - najprawdopodobniej - punktów widzenia).
- Prawdziwe ustalenie faktyczne to takie, które zostało udowodnione. Ważne - konieczność udowodnienia faktów, dotyczy tylko tych, które są niekorzystne dla oskarżonego. Korzystnych okoliczności nie trzeba udowadniać - wynikają z domniemania niewinności.
- Dwa aspekty udowodnienia:
 - **obiektywny** - każdy rozsądny człowiek uzna dany fakt za udowodniony;
 - **subiektywny** - sąd uznaje dany fakt za udowodniony.
- Udowodnienie faktów w procesie karnym może nastąpić wyłącznie za pomocą środków i sposobów przewidzianych w przepisach prawa i z poszanowaniem gwarancji uczestników postępowania.

Procesowe gwarancje prawdziwych ustaleń faktycznych

- Dowody z reguły wskazują jedynie na prawdopodobieństwo, którego stopień może być różny.
- Procedura karna tworzy system potrójnych gwarancji procesowych trafności ustaleń faktycznych:
 1. **normy celowościowe** – normy pragmatyczne, wskazujące najlepszą metodę osiągnięcia pożądanego celu, czyli poznania prawdy materialnej
 2. **normy sensu stricto gwarancyjne**: nakazujące odpowiednie zachowanie się podczas postępowania ze względu na zasadę uczciwego procesu; w konkretnej sytuacji przestrzeganie takiej normy może uniemożliwić dokonanie prawdziwych ustaleń. zakazy dowodowe
 3. **normy zapewniające korektę błędnych ustaleń faktycznych** – apelacja, zażalenie, uzupełnienie postępowania dowodowego.
- Celem jest zapewnienie jak największej transparentności działań organów procesowych poprzez – z jednej strony – precyzyjnie uregulowane warunków dopuszczalności czynności dowodowych, sposobu przeprowadzenia dowodu, określenie uprawnień uczestników czynności i obowiązków organów procesowych, a z drugiej kontrolę instancyjną decyzji podejmowanych w toku postępowania.

Zasada prawdy materialnej

Wyrok SA w Łodzi z 27.11.2014 r., II AKa 112/14

Zasada wyrażona w art. 2 § 2 k.p.k., to postulat ustalania "prawdy", na której oparte być winno orzeczenie sądowe. Nie oznacza to jednak, że w polu zainteresowania sądu winny mieścić się absolutnie wszystkie możliwe scenariusze (wersje zaistnienia zdarzenia, skutku). O ile w sposób wyczerpujący zebrano i przeprowadzono dowody, to "prawdą" może być jedynie to, co w grę wchodzi z "zawartości" takiego materiału dowodowego. Tak więc, to co zostaje ustalone na podstawie dowodów uznanych za wiarygodne, jest "prawdą" w rozumieniu art. 2 § 2 k.p.k. To zaś, że w procesie odrzucono wiarygodność dowodów "odciążających" na rzecz wiarygodności dowodów "obciążających" w żaden sposób nie narusza zasady wyrażonej w art. 2 § 2 k.p.k.

Postanowienie SN z 18.06.2014 r., III KK 28/14

Przepis art. 2 § 2 k.p.k. zawiera jedynie ogólną dyrektywę - zasadę, która powinna być realizowana w toku procesu karnego. Naruszenie tej zasady może nastąpić tylko poprzez naruszenie przepisu procesowego o bardziej szczegółowym charakterze, przepisu zawierającego konkretny nakaz lub zakaz, który został np. zignorowany, opacznie zrozumiany lub nie doszło do jego zastosowania.

ZASADY WSZCZĘCIA PROCESU KARNEGO

- 1. Zasada legalizmu i oportunistu**
- 2. Zasada działania z urzędu**
- 3. Zasada skargowości**

ZASADA LEGALIZMU I OPORTUNIZMU

- Omówione były przy okazji postępowania przygotowawczego – patrz: prezentacja z zajęć nr 10-11: slajdy 12-18.
- Zwróć uwagę na następujące zagadnienia:
 - a. art. 10 k.p.k.
 - b. legalizm I i II stopnia
 - c. legalizm materialny
 - d. cel zasady legalizmu
 - e. zasada oportunistu i wyjątki od niej
 - f. tryby konsensualne – czy odstępstwo od zasady legalizmu?

ZASADA DZIAŁANIA Z URZĘDU

- Omówiona w podstawowym zakresie – patrz: prezentacja z zajęć nr 11: slajdy 19-20
- Zagadnienia:
 - a. art. 9 k.p.k.
 - b. adresaci zasady
 - c. zakres obowiązywania
 - d. przestępstwa ścigane z urzędu i wnioskowe

ZASADA DZIAŁANIA Z URZĘDU

- W postępowaniu przygotowawczym zasada ta uzupełnia zasadę legalizmu, natomiast w postępowaniu sądowym daje sądowi uprawnienie do podjęcia czynności z urzędu, np. przeprowadzenie dowodu (art. 167 k.p.k.) lub wydania wyroku łącznego na podstawie art. 570 k.p.k. oraz przeprowadzenia dowodów z urzędu w postępowaniu w przedmiocie wydania wyroku łącznego.
- Organ prowadzący postępowanie ma **obowiązek powiadomić uczestników procesu o ciążących na nich obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach – zasada informacji procesowej**, jeżeli przepisy szczególne stanowią taki obowiązek.

ZASADA INFORMACJI PROCESOWEJ

- Organ prowadzący postępowanie ma **obowiązek powiadomić uczestników procesu o ciążących na nich obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach – zasada informacji procesowej**, jeżeli przepisy szczególne stanowią taki obowiązek (zasada informacji procesowej **bezwzględnej**).
- Jednakże w razie potrzeby **powinien** on udzielać uczestnikom procesu takich informacji także w przypadku, gdy ustawa wyrażnie takiego obowiązku nie stanowi (zasada informacji procesowej **względnej**).

ZASADA INFORMACJI

Ustawa nakazuje pouczyć uczestników procesu o różnorodnych prawach i obowiązkach, np.

- art. 300 § 1 i § 2 k.p.k.;
- art. 190 § 1 k.p.k.;
- art. 12 § 2 k.p.k.

Stosownie do art. 6 ust. 1 EKPC postępowanie karne ma być prowadzone **rzetelnie**, co wymaga zachowania lojalności wobec stron i innych uczestników, a zatem udzielenia wymaganej przepisami prawa i okolicznościami sprawy informacji o ciężących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach.

ZASADA INFORMACJI

- Konsekwencje braku pouczenia lub mylnego pouczenia związane są z ujemnymi skutkami procesowymi, przez które należy rozumieć sytuacje, w których na skutek nieuzyskania informacji lub uzyskania informacji błędnej uczestnik postępowania nie był w stanie zrealizować swoich uprawnień procesowych.
- Dla oceny, czy zachodzi potrzeba udzielenia informacji, może mieć niekiedy znaczenie także to, czy strona (inny uczestnik) występuje w procesie z profesjonalnym przedstawicielem procesowym lub też bez niego.

Zasada skargowości

Art. 14

§ 1. Wszczęcie postępowania sądowego następuje na żądanie uprawnionego oskarżyciela lub innego uprawnionego podmiotu.

§ 2. Oskarżyciel publiczny może cofnąć akt oskarżenia do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. W toku przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji cofnięcie aktu oskarżenia dopuszczalne jest jedynie za zgodą oskarżonego. Ponowne wniesienie aktu oskarżenia przeciwko tej samej osobie o ten sam czyn jest niedopuszczalne.

Naruszenie zasady skargowości (wszczęcie postępowania bez właściwej skargi) stanowi przesłankę ujemną postępowania (art. 17 § 1 pkt 9). Brak skargi uprawnionego oskarżyciela skutkuje odmową wszczęcia postępowania albo umorzeniem już wszczętego postępowania.

Cofnięcie aktu oskarżenia – wiąże sąd; jeżeli nastąpiło przed **rozpoczęciem przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej** – nie ma znaczenia stanowisko oskarżonego. Jeżeli oskarżyciel chce cofnąć akt oskarżenia na późniejszym etapie postępowania – wymagana jest zgoda oskarżonego.

– Uwaga! Por. art. 55 § 4

Zasada skargowości – rodzaje skarg

ZASADNICZE

inicjują postępowanie sądowe (główne) :

- akt oskarżenia (oskarżyciela publicznego, subsydiarny akt oskarżenia, prywatny akt oskarżenia)
- wniosek o warunkowe umorzenie postępowania
- samoistny wniosek o skazanie bez rozprawy
- wniosek o rozpoznanie sprawy w trybie przyspieszonym
- wniosek o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających

ETAPOWE

uruchamiają kolejne stadia postępowania (ale już po wniesieniu skargi zasadniczej)

- apelacja
- kasacja
- wniosek o wznowienie postępowania
- zażalenie
- sprzeciw

INCYDENTALNE

uruchamiają odpowiednie postępowanie incydentalne, np.

- w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym (art. 250§2 KPK),
- w przedmiocie odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu (art. 554§1 KPK),

Wyjątki od zasady skargowości w postępowaniu sądowym

1. postępowanie w przedmiocie odtworzenia zaginionych lub zniszczonych akt
 - tzw. postępowanie renowacyjne (art. 160 – 166 k.p.k.)
2. wznowienie postępowania z urzędu, jeżeli ujawni się bezwzględna przyczyna odwoławcza (art. 439 w zw. z art. 542 § 3 k.p.k.)
3. podjęcie z urzędu postępowania warunkowo umorzonego (art. 549 k.p.k.)
4. wydanie wyroku łącznego (art. 570 k.p.k.)

ZASADY PROWADZENIA PROCESU KARNEGO

1. Zasada udziału czynnika społecznego w procesie karnym
2. Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego
 3. Zasada obiektywizmu
 4. Zasada działania z urzędu
 5. Zasada szybkości
6. Zasada kontradyktoryjności oraz inkwizycyjności
 7. Zasada jawności i tajności
 8. Zasada ustności i pisemności
 9. Zasada instancyjności

Zasada udziału czynnika społecznego w procesie karnym

- Zasada prawnie zdefiniowana – art. 3 k.p.k.
- Zasada konstytucyjna – art. 182 Konstytucji RP.
- Wg Konstytucji RP **udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa.** Art. 3 k.p.k. konkretyzuje – wskazano tam, że udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym odbywa się w zakresie wyznaczonym w ustawie.

Zasada udziału czynnika społecznego w procesie karnym

Udział obywateli w postępowaniu karnym wyraża się w:

- **udziale w składzie orzekającym sądu:**
 - art. 28 § 2 i § 4 k.p.k. – sąd okręgowy jako sąd I instancji w sprawach o zbrodnie oraz w sprawach za przestępstwa, za które ustawa przewiduje dożywotnie pozbawienie wolności;
 - art. 28 § 3 k.p.k. – sąd I instancji może postanowić o rozpoznaniu sprawy w składzie ławniczym ze względu na szczególną wagę lub zawiłość sprawy;
 - *art. 669 § 2 i § 2a k.p.k.;
 - *ławnicy dodatkowi;
- **udziale przedstawiciela społecznego** (art. 90-91 k.p.k.).

Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego

- Jest to zasada prawnie zdefiniowana, pozakonstytucyjna, określona w art. 8 k.p.k., wyrażająca dyrektywę, że sąd karny **samodzielnie** kształtuje zarówno **faktyczną**, jak i **prawną** podstawę każdego rozstrzygnięcia.
- Dotyczy ona zarówno rozstrzygnięcia o głównym przedmiocie procesu, jak i wszelkich rozstrzygnięć incydentalnych.
- Autonomiczność orzekania o przedmiocie procesu.

Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego

Pojęcie **zagadnień faktycznych i prawnych** należy rozumieć szeroko. Obejmuje ono ocenę prawną faktów oraz kwestię samych ustaleń faktycznych jako konieczną podstawę, z której dopiero mogą wyłonić się konkretne zagadnienia prawne.

Sąd karny (co do zasady) samodzielnie rozstrzyga wszystkie kwestie prawne i faktyczne, zaś poglądy prawne wyrażone w podobnych kwestiach mogą być jedynie wykorzystane jako materiał uzupełniający rozważania prawne, jednakże bez możliwości związania nimi.

Sąd karny dokonuje również samodzielnej oceny przeprowadzonych na rozprawie dowodów, a ocena tych dowodów dokonana wcześniej przez inny organ nie jest dla niego wiążąca.

Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego

Wyjątki od zasady:

- art. 8 § 2 k.p.k. – orzeczenia prawnokształtujące, np. przysposobienie całkowite, akta stanu cywilnego, uchwała rady gminy o wygaśnięciu mandatu radnego;
- rozstrzygnięcie innego sądu karnego:
 - ustalenie recydywy (art. 64 § 1 i § 2 k.p.k.) – związanie uprzednim wyrokiem skazującym sprawcę;
 - wznowienie postępowania: związanie sądu orzekającego w przedmiocie wznowienia wyrokiem skazującym stanowiącym podstawę wznowienia z art. 540 § 1 pkt 1 k.p.k., ale art. 541 § 1 pkt 1 k.p.k.!
 - sąd orzekający karę łączną jest związany wyrokami, którymi orzeczono kary podlegające połączeniu;
 - art. 441 § 3 k.p.k.;
 - 442 § 3 k.p.k.;
 - art. 540 § 3 k.p.k.;
 - orzeczenie w przedmiocie właściwości (art. 36 i 37 k.p.k.);
 - inne przypadki: podręcznik str. 153-156.

Zasada obiektywizmu

- Zasada prawnie zdefiniowana, zasada reguła, zasada konstytucyjna i konwencyjna (w odniesieniu do jednego aspektu - bezstronności sądu).
- Źródła zasady bezstronności - art. 45 ust. 1 Konstytucji, art. 6 ust. 1 EKPC, art. 47 KPP, art. 14 ust. 1 MPPOiP, art. 4 k.p.k.
- W procesie karnym zasadą bezstronności związany jest nie tylko sąd, ale wszystkie organy procesowe i niektórzy uczestnicy postępowania tacy jak: protokolanci, biegli, pomocnicy organów procesowych, ławnicy.
- Zasada bezstronności obowiązuje również prokuratora.
 - art. 6 ustawy o Prokuraturze - Prokurator jest obowiązany do podejmowania działań określonych w ustawach, kierując się zasadą bezstronności i równego traktowania wszystkich obywateli.

Zasada obiektywizmu

- Aspekty bezstronności:
 - **subiektywny** - brak uprzedzeń i brak uprzedniego nastawienia do stron i do sprawy; faktyczna bezstronność sędziego, aspekt w zasadzie nieweryfikowalny,
 - **obiektywny** - sędzia swoim zachowaniem nie może powodować sytuacji, które mogłyby rodzić uzasadnione wątpliwości odnośnie do jego bezstronności;
 - **zewnątrzny** - bezstronność sądu dostrzegana przez osoby niezaangażowane bezpośrednio w proces karny (publiczność, media, społeczeństwo)

Gwarancje bezstronności

1. ustawowo określona właściwość sądów,
 2. ustawowe regulacje dotyczące wyznaczania składów orzekających,
 3. kolegialność składu orzekającego,
 4. instytucja wyłączenia sędziego, prokuratora, innych organów prowadzących postępowanie przygotowawcze, mediatora, ławnika, referendarza sądowego, osoby prowadzącej wywiad środowiskowy, oskarżyciela publicznego, protokolanta, stenografa, tłumacza, biegłego i specjalisty,
 5. jawność postępowania,
 6. obowiązek uzasadniania rozstrzygnięć procesowych,
 7. kontrola instancyjna
- + niezawiałość sędziowska i niezależność sądów

Zasada bezstronności

Wyrok TK z 27.01.1999 r., K 1/98

„Bezstronność sędziego jest niezbywalną cechą władzy sądowniczej, a zarazem przymiotem, wraz z utratą którego sędzia traci kwalifikacje do spełniania swoich funkcji”.

Wyrok SN z 8.01.2009 r., III KK 257/08

Przepis art. 41 § 1 KPK nie odwołuje się jednak tylko do faktycznego braku bezstronności sędziego. W przepisie tym mówi się o wywołaniu uzasadnionej wątpliwości co do bezstronności sędziego w danej sprawie. Należy więc różnicować obiektywną bezstronność sędziego i jego bezstronność w odbiorze zewnętrznym. Co do odbioru zewnętrznego z reguły odwołać się można do oceny sytuacji dokonanej przez przeciętnego, rozsądnie rozumującego obserwatora procesu. Nie będzie to rzecz jasna ocena strony czy uczestnika postępowania, ale ocena hipotetycznego, przeciętnie wykształconego, poprawnie logicznie myślącego członka społeczeństwa, który nie jest osobiście zainteresowany wynikiem procesu. Taki odbiór zewnętrzny oparty na zobiektywizowanych przesłankach ma zasadnicze znaczenie dla budowania zaufania dla sądu zarówno w danej sprawie, jak i w ogóle. Wykluczyć przy tym należy wszystkie te sytuacje, w których wątpliwości wobec bezstronności byłyby pochopte lub nieprawdziwe i łatwo można byłoby tego dowieść.

Zasada szybkości

- Problem: czy to zasada procesowa czy lepiej mówić o postulatcie szybkości postępowania?

Zwróć uwagę na:

- art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 ust. 1 EKPC, art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k.;
- rozstrzygnięcie sprawy w **rozsądnym** terminie;
- czy zasada szybkości to samodzielna zasada procesowa?
- tryby konsensualne;
- eliminowanie zbędnych wątków postępowania przygotowawczego – art. 34 § 3 k.p.k., art. 11 k.p.k.;
- maksymalne terminy czynności procesowych, np. śledztwa, dochodzenia, tymczasowego aresztowania,
- uproszczenia w niektórych czynnościach dowodowych, np. art. 192a § 1 k.p.k., art. 325f § 1 k.p.k.
- art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k.
- **zasada koncentracji (ciągłości) procesu;**
- skarga na przewlekłość postępowania

Zasada kontradyktoryjności i inkwizycyjności

Zasada kontradyktoryjności – wyraża dyrektywę takiego zorganizowania procesu, aby toczył się w formie sporu równouprawnionych stron przed bezstronnym i obiektywnym sądem; dyrektywa, zgodnie z którą strony mają prawo do walki o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie.

Zasada inkwizycyjności (śledcza) to dyrektywa głosząca, że w procesie nie ma miejsca dla stron procesowych i że badanie sprawy należy wyłącznie do organu procesowego.

Zasada kontradyktoryjności

- Inaczej nazywana **zasadą sporności** - jest zasadą, wedle której postępowanie karne prowadzone jest w formie sporu toczonego przez równouprawnione strony przed bezstronnym sądem. Zasada kontradyktoryjności jest zasadą wywodzoną z analizy przepisów karnoprosesowych, nie jest zasadą skodyfikowaną.
- Racje zasady kontradyktoryjności:
 - najlepszą metodą poznania prawdy jest dialektyczne badanie zjawisk, porównywanie ich wewnętrznych przeciwieństw i budowa syntezy na ich podstawie;
 - proces kontradyktoryjny odbija społeczny i prawny konflikt sporu w procesie, polegający na sprzeczności interesów oskarżyciela i oskarżonego;
 - spór stron ułatwia zachowanie obiektywizmu organowi procesowemu, pozwala na utrzymanie stosownego dystansu do rozpoznawanej sprawy. Aktywność stron pozwala na mniejszą aktywność organu procesowego.

Zasada kontradyktoryjności

- **Warunki kontradyktoryjności procesu:**
 - **możliwie dokładne oznaczenie przedmiotu sporu** → podanie do wiadomości stronom istoty odpowiedzialności karnej lub cywilnej za popełniony czyn; strony muszą wiedzieć, jaki czyn jest przedmiotem rozpoznania oraz jakie stać wynikają konsekwencje w zakresie prawa materialnego.
 - **Istnienie przeciwstawnych sobie stron toczących spór oraz organu procesowego rozstrzygającego ten spór** → w procesie musi powstać co najmniej trójstronny stosunek procesowy – oskarżyciel – oskarżony – organ procesowy.
 - **Równouprawnienie stron toczących spór** → chodzi o równouprawnienie stron przeciwstawnych np. oskarżonego z oskarżycielem.
 - **Niezbędne minimum dyspozycyjności stron w procesie** → sprawo stron do wpływania swoim zachowaniem na przebieg i wynik procesu np. pewna swoboda w działaniu stron procesowych, możliwość brania udziału w czynnościach dowodowych i wpływu na ich przebieg.

Zasada kontradyktoryjności

- Dominująca zasada w postępowaniu sądowym, ale niektóre rozwiązania ograniczają kontradyktoryjność procesu i pozwalają na włączenie się sądu w rozpoznawanie sprawy i dopuszczanie dowodów z urzędu:
 1. inicjatywa dowodowa prezesa sądu oraz przewodniczącego rozprawy - dopuszczenie i sprowadzenie dowodów niezbędnych do ustalenia istotnych okoliczności sprawy - art. 352 i 368 k.p.k.,
 2. inicjatywa dowodowa sądu - art. 167 k.p.k.
 3. kolejność zadawania pytań świadkom – art. 370 § 2a i 3 k.p.k.
- Przy zasadzie kontradyktoryjności duże znaczenie ma znajomość praw procesowych (art. 16), żeby wiedzieć, co można zrobić w toku postępowania, bez narażenia się na negatywne konsekwencje i zagwarantowanie uczestnictwa w toku postępowania.

Zasada inkwizycyjności

- Inaczej zasada śledcza, polega na tym, że w postępowaniu nie ma stron, a funkcje oskarżenia, obrony i orzekania sprawuje jeden organ procesowy – w ujęciu abstrakcyjnym, krańcowym.
- Sprzyja szybkości postępowania – strony nie opóźniają procesu swoimi wnioskami, tajność postępowania ułatwia posługiwanie się metodą zaskakiwania i podstępu oraz utrzymanie w tajemnicy wiadomości mających istotne znaczenie dla organów państwa.
- **Zasada inkwizycyjności dominuje w postępowaniu przygotowawczym**, oczywiście odpowiednio zmodyfikowana i dostosowana do standardów rzetelnego procesu. Organ prowadzący to postępowanie jest zobowiązany do podejmowania z własnej inicjatywy wszelkich czynności dowodowych zmierzających do realizacji celów postępowania. Uprawniony organ do ścigania przestępstw wszczyna je i prowadzi, co do zasady, niezależnie od woli pokrzywdzonego, decyduje w przedmiocie przeprowadzenia czynności dowodowej, w związku z zasadą tajności charakteryzującą postępowanie przygotowawcze, czynności dokonywane mogą być niejawnie, bez udziału stron.
- Postępowanie przygotowawcze jest zespołem działań wykonawczych, poszukuje się w nim dowodów, a często i samego sprawcy, dlatego nie ma w nim miejsca na dominację zasady kontradyktoryjności. Poza tym bardzo rozbudowane, kontradyktoryjne postępowanie przygotowawcze obniża znaczenie rozprawy głównej.

Odstępstwa na rzecz kontradyktoryjności w postępowaniu przygotowawczym

1. w postępowaniu przygotowawczym podejrzany i pokrzywdzony są stronami;
2. organ procesowy ma obowiązek przesłuchać podejrzanego w obecności ustanowionego obrońcy, jeżeli tego zażąda;
3. prawo składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia; stronie, która złożyła wniosek oraz jej obrońcy lub pełnomocnikowi nie można odmówić wzięcia udziału w czynności jeżeli tego zażąda (ale podejrzanego pozbawionego wolności nie sprowadza się, gdy spowodowałoby to poważne trudności);
4. dopuszczenie podejrzanego, pokrzywdzonego i ich przedstawicieli ustawowych do czynności śledztwa i dochodzenia, których nie będzie można powtórzyć na rozprawie;
5. przesłuchanie przez sąd świadka, gdy zachodzi niebezpieczeństwo, że nie będzie można go przesłuchać na rozprawie, jeżeli strona, prokurator albo inny organ prowadzący postępowanie zwróci się do sądu z takim żądaniem;
6. dopuszczenie strony, obrońcy lub pełnomocnika – na ich żądanie – do udziału w innych czynnościach śledztwa lub dochodzenia; w szczególnie uzasadnionym przypadku, prokurator może postanowieniem odmówić dopuszczenia do udziału w czynności ze względu na ważny interes śledztwa lub dochodzenia albo odmówić sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności, gdy spowodowałoby to poważne trudności;
7. udział podejrzanego, obrońcy, pokrzywdzonego i pełnomocnika w przesłuchaniu biegłego i zapoznaniu się z jego opinią, jeżeli została złożona na piśmie;
8. udział podejrzanego i jego obrońcy w czynnościach końcowego zaznajomienia się z materiałami postępowania przygotowawczego
9. dopuszczenie udziału prokuratora i obrońcy w posiedzeniu sądu dotyczącym przedłużenia tymczasowego aresztowania oraz zażalenia na jego zastosowanie lub przedłużenie.

Zasada jawności i tajności

- **Zasada jawności** – omówiona w ramach postępowania sądowego, były na ten temat dwa referaty; zwróć uwagę na zasadę jawności w ogólności i zasadę jawności w aspekcie postępowania sądowego.
- **Zasada jawności zewnętrznej (publiczności) i zasada jawności wewnętrznej.**
- **Jawność rozprawy głównej, wyjątki od jawności – prezentacja z zajęć nr 14, slajdy 55-58.**

Zasada jawności – aspekt zewnętrzny

- art. 6 ust. 1 EKPC, art. 45 ust. 1 Konstytucji - każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
 - Jawność rozprawy jest jednym z elementów rzetelnego procesu.
 - Jawność w aspekcie zewnętrznym (dla publiczności) i wewnętrznym (dla stron).
 - W aspekcie zewnętrznym związana z postępowaniem sądowym – publiczność procesu.

Zasada jawności – aspekt zewnętrzny

- art. 355 - Rozprawa odbywa się jawnie. Ograniczenia jawności określa ustawa.
 - W rozprawie mogą uczestniczyć, oprócz osób biorących udział w postępowaniu, pełnoletnie osoby, nieuzbrojone. Ale w niej nie mogą brać udziału osoby, które znajdują się w stanie nieliczącym z powagą sądu.
 - Przewodniczący może zezwolić małoletnim na udział w rozprawie.
 - Sąd **zezwała** przedstawicielom środków masowego przekazu na utrwalanie obrazu i dźwięku rozprawy, ale może określić warunki ich udziału w rozprawie, ograniczyć liczbę, zarządzić opuszczenie sali, a w wyjątkowych wypadkach, jeżeli obecność mediów mogłaby oddziaływać krępująco na świadka - przewodniczący może zarządzić opuszczenie sali rozpraw na czas przesłuchania określonej osoby
 - Sąd, na wniosek strony, może wyrazić zgodę na utrwalanie przez nią przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk – jeżeli nie będzie to miało wpływu na prawidłowość postępowania
- Niektóre posiedzenia sądu są jawne w takim samym zakresie jak rozprawa (por. 95b § 2 k.p.k.)

Zasada jawności – aspekt zewnętrzny w postępowaniu przygotowawczym

- Zasada jawności zewnętrznej jest związana z postępowaniem sądowym. Postępowanie przygotowawcze jest **niejawne** (tajne) w aspekcie zewnętrznym.
- Niekiedy jednak prokurator może udostępnić opinii publicznej informacje z postępowania przygotowawczego:
- art. 12 ustawy Prawo o prokuraturze:
 - § 1. Prokurator Generalny, Prokurator Krajowy lub inni upoważnieni przez nich prokuratorzy mogą przedstawić organom władzy publicznej, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach także innym osobom, informacje dotyczące działalności prokuratury, **w tym także informacje dotyczące konkretnych spraw, jeżeli informacje takie mogą być istotne dla bezpieczeństwa państwa lub jego prawidłowego funkcjonowania.**
 - § 2. Prokurator Generalny oraz kierownicy jednostek organizacyjnych prokuratury mogą przekazać mediom osobiście, lub upoważnić w tym celu innego prokuratora, informacje z toczącego się postępowania przygotowawczego lub dotyczące działalności prokuratury, z wyłączeniem informacji niejawnych, mając na uwadze ważny interes publiczny.
 - § 3. W przypadkach wskazanych w § 1 i 2 nie jest wymagane uzyskanie zgody prowadzącego postępowanie przygotowawcze.
 - § 4. Odpowiedzialność za wszelkie roszczenia powstałe w związku z czynnościami, o których mowa w § 1 i 2 ponosi Skarb Państwa. Odpowiedzialność Skarbu Państwa obejmuje również obowiązek złożenia oświadczenia o odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie oraz obowiązek zapłacenia sumy na wskazany cel społeczny.

Zasada jawności – aspekt zewnętrzny w postępowaniu przygotowawczym

k42307796 fotosearch.com ©

- Art. 21
- § 1. O ukończeniu postępowania toczącego się z urzędu przeciw osobom zatrudnionym w instytucjach państwowych, samorządowych i społecznych, uczniom i słuchaczom szkół oraz żołnierzom należy bezzwłocznie zawiadomić przełożonych tych osób.
- § 2. Prokurator zawiadamia również o wszczęciu postępowania przeciw funkcjonariuszom publicznym, a o wszczęciu postępowania przeciw innym osobom, o których mowa w § 1 - jeżeli wymaga tego ważny interes publiczny.

Zasada jawności – aspekt wewnętrzny

- Jawność postępowania dla stron tego procesu. Chodzi o umożliwienie zapoznania się z przebiegiem czynności, uczestniczenie w czynnościach procesowych, dostęp do akt postępowania.
- Art. 156 k.p.k.
- W postępowaniu przygotowawczym prokurator może ograniczyć jawność wewnętrzną ze względu na dobro postępowania (por. art. 156 § 5 i 5a, art. 317)

Zasada ustności i pisemności

- **Zasada ustności rozprawy sądowej** jest zasadą prawnie zdefiniowaną i pozakonstytucyjną, wyrażoną w art. 365 k.p.k.
- **Zasada pisemności** jest zasadą prawnie niezdefiniowaną i wynika z wielu przepisów procesowych wymagających pisemnej formy dla czynności procesowych.
- Czynności przeprowadzane ustnie i pisemnie przeplatają się ze sobą na różnych etapach postępowania.

Zasada ustności i pisemności

- Zasada ustności oraz zasada pisemności określają **formę przeprowadzenia czynności procesowej**.
- Zasada ustności wyraża się w bezpośrednim ustnym kontakcie sądu ze stronami i innymi uczestnikami procesu, zwłaszcza w postępowaniu dowodowym.
- Ustna wypowiedź: wyjaśnienia, zeznania, opinia, oświadczenia składane w procesie.
- Ustnie ogłasza się orzeczenia lub zarządzenia wydane na rozprawie lub jawnym posiedzeniu (art. 100 § 1 k.p.k.).
- Orzeczenia lub zarządzenia wydane na innym posiedzeniu ogłasza się ustnie, jeżeli bierze w nich udział strona (art. 100 § 2 k.p.k.).
- Zasada pisemności: akt oskarżenia (art. 332, 333 k.p.k.)/ zasada ustności – przedstawienie zarzutów oskarżenia (art. 385 § 1 k.p.k.).
- Zasada pisemności: wyrok (art. 412 k.p.k.)/ zasada ustności – ogłoszenie publiczne wyroku (art. 418 § 1 k.p.k.).
- Czynności dowodowe wymagające sporządzenia protokołu – art. 143 § 1 k.p.k.

Zasada instancyjności (kontroli orzeczeń/kontroli procesu)

Omówiona została w ogólnym zakresie przy okazji środków zaskarżenia i postępowania odwoławczego – patrz: prezentacja z zajęć nr 13, slajdy nr 3-5.

ZASADY POSTĘPOWANIA DOWODOWEGO

- 1. Zasada prawdy materialnej**
- 2. Zasada bezpośredniości**
- 3. Zasada swobodnej oceny dowodów**

Zasada swobodnej oceny dowodów

- Najważniejsza dyrektywa dotycząca sposobu **oceny dokonywania ustaleń faktycznych**.
- Dwa rodzaje oceny dowodów:
 - **aprioryczna** – uprzednia; ocena dopuszczalności dowodu, a także określenia stopnia przydatności danego dowodu do dokonania ustaleń faktycznych
 - **aposterioryczna** – następcza, dokonywana po przeprowadzeniu dowodu; ocena wiarygodności dowodu, dokonanie ustaleń faktycznych na tej podstawie
- zasada swobodnej oceny dowodów dotyczy **wszystkich organów procesowych** i wymaga by dokonywały ustaleń faktycznych:
 - na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów (całość materiału dowodowego)
 - ocenianych z uwzględnieniem **zasad prawidłowego rozumowania, wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego**
- Na zakres swobodnej oceny dowodów ma wpływ zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego i wyjątki od niej (art. 8)

Zasada swobodnej oceny dowodów

a...

dowolna ocena dowodów

- Brak jakichkolwiek wskazań odnośnie do oceny dowodów i brak kryteriów kontroli sposobu rozumowania organu procesowego

zasada bezstronności

- Przy ocenie dowodów organy procesowe mają obowiązek zachować obiektywizm (art. 4)

legalna (prawna) ocena dowodów

- Poznanie rzeczywistości poprzez stosowanie formalnych reguł dowodowych.
- np. przyznanie się królową dowodów; warunek potwierdzenia okoliczności zdarzenia przez dwóch świadków itp.
- Ważne! Prawna (legalna) ocena dowodów występuje w KPK w odniesieniu do oceny apriorycznej (oceny dopuszczalności dowodu).

Zasada swobodnej oceny dowodów

- Art. 7 („wszystkie przeprowadzone dowody”) należy doprecyzować.
 1. „Wszystkie przeprowadzone dowody” nie odnosi się do tych dowodów, które zostały przeprowadzone wbrew zakazom dowodowym – takie dowody należy wyeliminować z podstawy rozstrzygnięcia, jeżeli zostały przeprowadzone i nie podlegają ocenie
 2. art. 92 – podstawę faktyczną orzeczenia stanowi całokształt okoliczności ujawnionych w toku postępowania
 - każdego orzeczenia np. postanowienia prokuratora
 3. art. 410 - podstawę wyroku może stanowić tylko całokształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej
 - uszczegółowienie art. 92 w odniesieniu do rozprawy głównej
 - nie oznacza to konieczności rzeczywistego przeprowadzenia wszystkich dowodów, niektóre można ujawnić albo uznać za ujawnione bez odczytywania (por. art. 394)

Zasada swobodnej oceny dowodów

- Przy ocenie dowodów sąd jest związany przeprowadzonymi dowodami
 1. nie może pominąć przeprowadzonych dowodów
 2. nie może uwzględniać w swoich ocenach dowodów, które nie zostały przeprowadzone
- Niedopuszczalne jest modyfikowanie treści dowodów
 - „Dokonując oceny przeprowadzonych dowodów, sąd orzekający w sprawie jest skrepowany treścią dowodów, swoje przekonanie bowiem może „wysnuć” jedynie z treści przeprowadzonych dowodów, w żadnym razie więc nie wolno mu przeinaczać (modyfikować) treści uzyskanych w sprawie oświadczeń dowodowych”
– wyrok SN z 7.03.1996 r., II KRN 212/95
- W KPK występuje swobodna i kontrolowana ocena dowodów, ponieważ:
 - organ musi wyjaśnić dlaczego oparł się na tych, a nie innych dowodach i nie uznał dowód przeciwnych (por. art. 424 w odniesieniu do wyroku; przepis ten stosuje się odpowiednio do uzasadnienia postanowień)
 - organ rozpoznający środek odwoławczy kontroluje swobodną ocenę dowodów dokonaną przez organ I instancji

Zasada bezpośredniości

- Zasada bezpośredniości to dyrektywa, w myśl której organ procesowy **powinien zetknąć się ze środkiem i źródłem dowodowym osobiście, a środkiem dowodowym, na którym opiera swoje ustalenia, powinien być przede wszystkim środek dowodowy pierwotny (dowód pierwotny)**. Jest to zasada nieskodyfikowana. Można ją wyinterpretować głównie z art. 92, 410 i 174 k.p.k.
- Każde poznawanie zdarzenia przez sąd jest poznawaniem pośrednim. Sąd może zetknąć się ze zdarzeniem tylko za pośrednictwem dowodów. Zasada bezpośredniości składa się z dwóch, pozostających ze sobą w związku, dyrektyw:
 - zasada bezpośredniości w znaczeniu formalnym – **organ procesowy powinien zetknąć się osobiście ze środkiem i źródłem dowodowym**. SN – dla oceny wartości dowodu, zwłaszcza osobowego, ważna jest nie tylko treść wypowiedzi, ale także ocena osoby ją wyrażającej, jej właściwości charakteru, zasad, poziomu intelektualnego i moralnego, stanu emocjonalnego w czasie spostrzegania i przesłuchania, zdolności do spostrzegania i zapamiętywania oraz odtwarzania spostrzeżeń.
 - zasada bezpośredniości w znaczeniu materialnym – **organ procesowy powinien dokonywać ustaleń przede wszystkim za pomocą dowodów pierwotnych**.

Wyjątki od zasady bezpośredniości

4 grupy wyjątków od zasady bezpośredniości

dopuszczalne jest ustalenie faktu
za pomocą dowodu pochodnego,
gdy dowód pierwotny nie istnieje
lub nie jest dostępny

dopuszczalne jest przeprowadzenie
dowodu pochodnego, gdy zachodzi
potrzeba skontrolowania dowodu
pierwotnego

niektóre dowody są ze swojej
istoty dowodami pochodnymi np.
opinie biegłych

dopuszczalny jest dowód
pochodny, gdy wymagają tego
postulaty szybkości i ekonomii
procesu

Nie zawsze możliwe jest spełnienie postulatów wynikających z zasady bezpośredniości. Niekiedy rygorystyczne jej przestrzeganie mogłoby doprowadzić do znacznej przewlekłości postępowania. Ponadto ustawodawca pierwszeństwo przyznaje ochronie interesów uczestników postępowania (np. bezpieczeństwo świadka *incognito*, ochrona małoletnich świadków i pokrzywdzonych).

ZASADY GWARANCYJNE OSKARŻONEGO

1. Zasada domniemanie niewinności
2. Zasada *in dubio pro reo*
3. Zasada prawa do obrony

Zasada domniemania niewinności

- Zasada konstytucyjna (art. 42 ust. 3), konwencyjna (art. 6 ust. 2 EKPC), prawnie zdefiniowana (art. 5 § 1 k.p.k.), zasada reguła.
- Oskarżonego uznaje się za niewinnego dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona **prawomocnym wyrokiem**.
- Domniemanie niewinności jest domniemaniem prawnym wzruszalnym. Nie wymaga dowodzenia w procesie.
 - to winę należy udowodnić, nie to, że oskarżony jest niewinny.
- Adresaci domniemania niewinności – funkcjonariusze organów państwa, organy procesowe.
 - niedopuszczalne jest przedstawienie swojego stanowiska odnośnie do winy oskarżonego przed prawomocnym zakończeniem postępowania.

Zasada domniemanie niewinności

- Domniemanie niewinności obowiązuje w całym postępowaniu karnym, od chwili jego wszczęcia. Nie obowiązuje jednak, gdy został wydany prawomocny wyrok, a strona domaga się wzruszenia orzeczenia (np. w postępowaniu kasacyjnym). Domniemanie niewinności „odżywa”, jeżeli w wyniku wznowienia postępowania lub kasacji uchylono wyrok skazujący, a sprawa toczy się na nowo.
- Trzy koncepcje domniemanie niewinności:
 - **subiektywistyczna** – nacisk na ocenę organu procesowego; organ procesowy musi być subiektywnie (wewnętrznie) przekonany, że oskarżony jest niewinny;
 - **obiektywistyczna** – wynikający z ustawy nakaz uznawania oskarżonego za niewinnego niezależnie od własnych przekonań
 - **humanitarnego sceptycyzmu:**
 1. oskarżonego traktuje się jak niewinnego – niedopuszczalne jest odnoszenie się do niego, jakby jego wina została udowodniona zanim postępowanie zostanie zakończone
 2. krytyczne nastawienie do stawianego oskarżonemu zarzutu.

Zasada domniemania niewinności a stosowanie środków zapobiegawczych

- Domniemanie niewinności nie stoi na przeszkodzie stosowaniu w trakcie procesu środków zapobiegawczych takich jak: tymczasowe aresztowanie, poręczenie majątkowe, dozór Policji itp.
- Przesłanka ogólna stosowania środków zapobiegawczych – art. 249 § 1 k.p.k. „duże prawdopodobieństwo” popełnienia przez oskarżonego zarzuczonego mu przestępstwa.
 - Duże prawdopodobieństwo to prawdopodobieństwo graniczące z pewnością, ale jednak sprawstwo i wina oskarżonego nie zostały jeszcze wykazane w 100%.
- Wyrok ETPC z 6.02.2007 r., w sprawie Garycki p. Polsce, skarga nr 14348/02
- Zasada domniemania niewinności zostanie naruszona, jeżeli postanowienie sądowe lub wypowiedź urzędnika państwowego dotyczące osoby oskarżonej o popełnienie czynu karalnego sugeruje, iż osoba ta jest winna, zanim jej wina została dowiedziona w sposób przewidziany prawem. **Wystarczające jest nawet, gdy w przypadku braku formalnego stwierdzenia, pewne wnioski mogą wskazywać, że sąd lub inny organ uważają oskarżonego za winnego. Przedwczesne wyrażenie tego typu opinii przez sąd w nieunikniony sposób doprowadzi do naruszenia tego domniemania.**

Wyrok ETPC z 6.02.2007 r., skarga nr 14348/02

Trybunał zauważa, że w uzasadnieniu decyzji z dnia 30 października 2001r. w sprawie przedłużenia tymczasowego aresztowania skarżącego, Sąd Apelacyjny stwierdził, iż oskarżeni włączając w to skarżącego, popełnili zarzucane im czyny. Rząd argumentował, że biorąc pod uwagę całościowy kontekst decyzji, Sąd Apelacyjny odniósł się do istnienia dowodów wskazujących na duże prawdopodobieństwo, iż skarżący popełnił zarzucane mu czyny, nie zaś na kwestii jego winy lub niewinności. Jednakże, Trybunał pragnie podkreślić, iż nie można uczynić zasadniczego rozróżnienia między stwierdzeniem, iż ktoś jest podejrzany o popełnienie zbrodni od wyraźnego stwierdzenia prawnego, w przypadku braku prawomocnego wyroku, że oskarżony popełnił zbrodnię, o którą był oskarżony (*Matijašević*, cytowane powyżej, § 48). Biorąc pod uwagę dosłowny i całościowy charakter zaskarżonego postanowienia, Trybunał uznaje, iż sprowadzało się ono do stwierdzenia winy skarżącego zanim została ona udowodniona zgodnie z prawem. Trybunał stwierdza, iż nie może być usprawiedliwienia dla tego typu przedwczesnych opinii wyrażanych przez sąd.

Fakt, iż skarżący ostatecznie został uznany za winnego i skazany na karę dziewięciu lat więzienia nie może naruszać jego podstawowego prawa do domniemania niewinności do momentu udowodnienia winy zgodnie z prawem. Wielokrotnie w swoim orzecznictwie Trybunał zauważał, iż Artykuł 6 § 2 reguluje kwestie dotyczące całości postępowania karnego „niezależnie od wyniku śledztwa”.

Konsekwencje obowiązywania zasady domniemania niewinności

- Rozkład ciężaru dowodu w procesie karnym
- Zasada *in dubio pro reo* (art. 5 § 2 k.p.k.) – niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego.
- Brak obowiązku samooskarżania się (*nemo se ipsum accusare tenetur*)
- Prawo do milczenia

Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia w procesie karnym

- **Ciężar dowodu** oznacza powinność dowodzenia ze względu na własny interes procesowy
- **Ciężar (obowiązek) dowodzenia** – powinność dowodzenia ze względu na cudzy interes procesowy.

Trzy pojęcia ciężaru dowodu:

1. w znaczeniu materialnym
2. w znaczeniu formalnym
3. w znaczeniu prakseologicznym

Uwaga!

W postępowaniu w sprawach o znieśławienie występuje tzw. „odwrócony ciężar dowodu”. Oskarżony w sprawie o czyn z art. 212 k.k. musi udowodnić swoją niewinność poprzez wykazanie prawdziwości niezławiających twierdzeń.

Ciężar dowodu i ciężar (obowiązek) dowodzenia

materialny

- udowodnienie zarzutu jest w interesie tego, kto stawia dany zarzut i obciążają go następstwa nieudowodnienia tezy (nieudowodniona teza upada);
- ALE nie ma znaczenia kto udowodnił twierdzenie (np. oskarżony może przyznać się do winy i udowodnić zarzut oskarżenia)

formalny

- tezę może udowodnić wyłącznie ten, kto ją wysunął i tylko wtedy może zostać uwzględniona.
- nikt inny, a zwłaszcza organ procesowy nie może udowodnić tezy wysuniętej przez inną osobę (tzn. zarzut oskarżenia może udowodnić wyłącznie oskarżyciel)
- nie występuje w KPK ze względu na zasadę prawdy materialnej

prakseologiczny

- ciężar dowodu spoczywa na każdym, kto coś twierdzi.
- Obciąża w tym znaczeniu również oskarżonego, gdy podnosi fakty sprzeczne z tezą oskarżenia
- np. musi przedstawić dowód potwierdzający alibi, jeżeli się na nie powołuje.

Ciężar dowodu w znaczeniu materialnym NIGDY nie spoczywa na oskarżonym ze względu na zasadę domniemania niewinności. To oskarżenie ma udowodnić winę oskarżonego, a nie oskarżony ma udowodnić, że jest niewinny.

Materialny ciężar dowodu a podział ról procesowych

- Materialny ciężar dowodu występuje w modelach mieszanych (inkwizycyjno – kontradyktoryjnych) i inkwizycyjnych. Fakt, że tezę oskarżenia może udowodnić każdy w połączeniu z obowiązkiem sądu dążenia do poznania prawdy materialnej, sprawia, że oskarżyciel nie jest zmuszony do aktywności w toku postępowania sądowego. Po wniesieniu aktu oskarżenia przyjmuje bierną postawę, co sprawia, że sąd „wyręcza” go w czynnościach np. zadając pytania świadkom, dopuszczając dowody z urzędu, które mają wykazać winę oskarżonego.
- Brak aktywności oskarżyciela publicznego wynika z tego, że ma on komfort tego, że jeżeli on nie udowodni winy, to sąd będzie zobowiązany do jej wykazania w takim zakresie, w jakim jest to możliwe (por. art. 2 § 1 pkt 1 i § 2 w zw. z art. 5 § 2 w zw. z art. 167 i art. 366 § 1 k.p.k. + art. 396a § 4 k.p.k.)
- Bierność oskarżyciela i aktywność sądu, który niejako przejmując jego kompetencje w zakresie poszukiwania dowodów, prowadzi do zachwiania podziału ról procesowych.

Zasada *in dubio pro reo*

- art. 5 § 2 k.p.k. – niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego.
- Wątpliwości dotyczące zarówno faktów, jak i prawa, jeżeli nie jest możliwe ich usunięcie w drodze wykładni. Wątpliwości w toku rozstrzygania ma mieć sąd, a nie strony procesu.
- Dotyczy wszystkich organów procesowych podejmujących wiążące rozstrzygnięcia w toku postępowania.
- Zasada *in dubio pro reo* możliwa do zastosowania wtedy, gdy sąd (inny organ procesowy) wszelkimi dostępnymi sposobami próbował ustalić stan faktyczny (poznać prawdę materialną), a mimo przeprowadzenia wszystkich możliwych czynności dowodowych, część kwestii nie została wyjaśniona.
- por. art. 396a k.p.k.

Zasada *in dubio pro reo*

Postanowienie SN z 27.06.2017 r., II KK 198/17

Posłużenie się zarzutem obrazy art. 5 § 2 k.p.k. może przynieść skutek jedynie wówczas, gdy zostanie wykazane, że orzekający w sprawie sąd rzeczywiście miał wątpliwości o takim charakterze i nie rozstrzygnął ich na korzyść oskarżonego. Dla zasadności tego zarzutu nie wystarczy zaś zaprezentowanie przez stronę własnych wątpliwości co do stanu dowodów. Przepis art. 5 § 2 k.p.k. odnosi się do istnienia wątpliwości przy ustalaniu stanu faktycznego, ale po stronie orzekającego sądu.

Postanowienie SN z 15.05.2017 r., II KK 154/17

Zawarta w art. 5 § 2 k.p.k. reguła postępowania, nakazująca rozstrzyganie nie dających się usunąć wątpliwości na korzyść oskarżonego, adresowana jest do organów postępowania. Do jej naruszenia może dojść tylko wówczas, gdy organ procesowy poweźmie wątpliwości, których nie zdoła usunąć, a mimo to nie rozstrzygnie ich na korzyść oskarżonego.

Zasada *in dubio pro reo*

Postanowienie SA w Białymstoku z 3.04.2017 r., II AKa 182/16

Błędne jest jednoczesne zarzucenie obrazu art. 7 k.p.k. i art. 5 § 2 k.p.k. Niemożliwe jest bowiem jednoczesne naruszenie obu tych przepisów. Jeżeli pewne ustalenie faktyczne uzależnione jest od oceny dowodu lub dowodów, to nie można mówić o naruszeniu zasady *in dubio pro reo*. W takiej sytuacji ewentualne zastrzeżenia co do oceny wiarygodności konkretnego dowodu lub grupy dowodów mogą być rozstrzygane jedynie na płaszczyźnie utrzymania się przez sąd w granicach nakreślonych przez art. 7 k.p.k. Podniesienie zarzutu obrazu art. 5 § 2 k.p.k. jest zasadne tylko wówczas, gdy sąd orzekający rzeczywiście powziął wątpliwości, bądź gdy powinien takie powziąć i wbrew wyrażonej w tym przepisie regule rozstrzygnął je na niekorzyść oskarżonego.

Naruszenie art. 4 k.p.k. może być podstawą zarzutu apelacyjnego jedynie w połączeniu z przepisem szczególnym kodeksu, w którym następuje konkretyzacja tej zasady.

Zasada prawa do obrony

Dwa aspekty prawa do obrony:

- **materialny** – prawo do podejmowania wszelkich czynności niezabronionych przez przepisy prawa, służących polepszeniu sytuacji procesowej oskarżonego;

My Lawyer,
My Rights

formalny – prawo do korzystania z pomocy obrońcy w procesie karnym

Art. 42 ust. 2 Konstytucji – Każdy przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.

Art. 6 ust. 3 EKPC – konwencyjny standard minimalny praw oskarżonego (składający się na kompleks uprawnień kształtujących prawo do obrony).

Art. 48 KPP

Art. 6 k.p.k. – oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć.

Zasada prawa do obrony

- aspekt formalny

- Oskarżony może korzystać z pomocy obrońcy, a jeżeli nie stać go na obrońcę z wyboru, może korzystać z pomocy obrońcy z urzędu.
- Ze względu na obowiązek lub dobrowolność ustanowienia obrońcy, obronę dzielimy na:
 - obligatoryjną – te sytuacje w których oskarżony musi mieć obrońcę, a gdy nie ma obrońcy z wyboru, wyznacza się mu obrońcę z urzędu;
 - fakultatywną – gdy to od woli oskarżonego zależy, czy chce korzystać z pomocy obrońcy w toku postępowania.
- Ze względu „na źródło finansowania” – czy Skarb Państwa, czy oskarżony (lub jego najbliżsi), obronę dzielimy na:
 - obronę z wyboru – oskarżony sam wybiera obrońcę (może ich mieć max. 3)
 - obronę z urzędu – art. 78 k.p.k.

Obrona z wyboru

- Obronę ustanawia oskarżony, ewentualnie przedstawiciel ustawowy.
- Do czasu ustanowienia obrońcy przez oskarżonego pozbawionego wolności, obrońcę może ustanowić inna osoba, o czym niezwłocznie zawiadamia się oskarżonego → tzw. zastępcze upoważnienie do obrony.
- Upoważnienie do obrony może być udzielone **na piśmie** albo przez **oświadczenie do protokołu** organu prowadzącego postępowanie karne.
- Zakres działania - art. 84 § 1 – Ustanowienie obrońcy lub wyznaczenie obrońcy z urzędu **uprawnia** go do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, jeżeli nie zawiera ograniczeń.

Obrona z urzędu – art. 78 k.p.k.

- § 1. Oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, **jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.**
- §1a. Przepis § 1 stosuje się odpowiednio, jeżeli oskarżony żąda wyznaczenia obrońcy z urzędu **w celu dokonania określonej czynności procesowej.**
- § 2. Sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Na postanowienie o cofnięciu wyznaczenia obrońcy przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu tego sądu.

Obrona z urzędu – obowiązek działania w postępowaniu – art. 84

- § 2 Wyznaczenie obrońcy z urzędu nakłada na niego **obowiązek** podejmowania czynności procesowych do **prawomocnego zakończenia postępowania**. Jeżeli jednak czynności należy dokonać poza siedzibą lub miejscem zamieszkania obrońcy z urzędu, prezes sądu, przed którym ma być dokonana czynność, lub referendarz sądowy tego sądu, a w postępowaniu przygotowawczym prezes sądu rejonowego miejsca czynności lub referendarz sądowy tego sądu, na uzasadniony wniosek dotychczasowego obrońcy może wyznaczyć do dokonania tej czynności innego obrońcę spośród miejscowych adwokatów lub radców prawnych.
- § 3. Obrońca wyznaczony z urzędu w postępowaniu kasacyjnym, w postępowaniu o uchylenie wyroku sądu odwoławczego uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania lub w postępowaniu o wznowienie postępowania powinien sporządzić i podpisać kasację, skargę od wyroku sądu odwoławczego uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania lub wnioski o wznowienie postępowania albo poinformować na piśmie sąd, że nie stwierdził podstaw do wniesienia kasacji, skargi lub wniosku o wznowienie postępowania. Jeżeli kasacja, skarga lub wniosek zostaną wniesione, obrońca ten jest uprawniony do udziału w toczącym się postępowaniu.

Obrona z urzędu

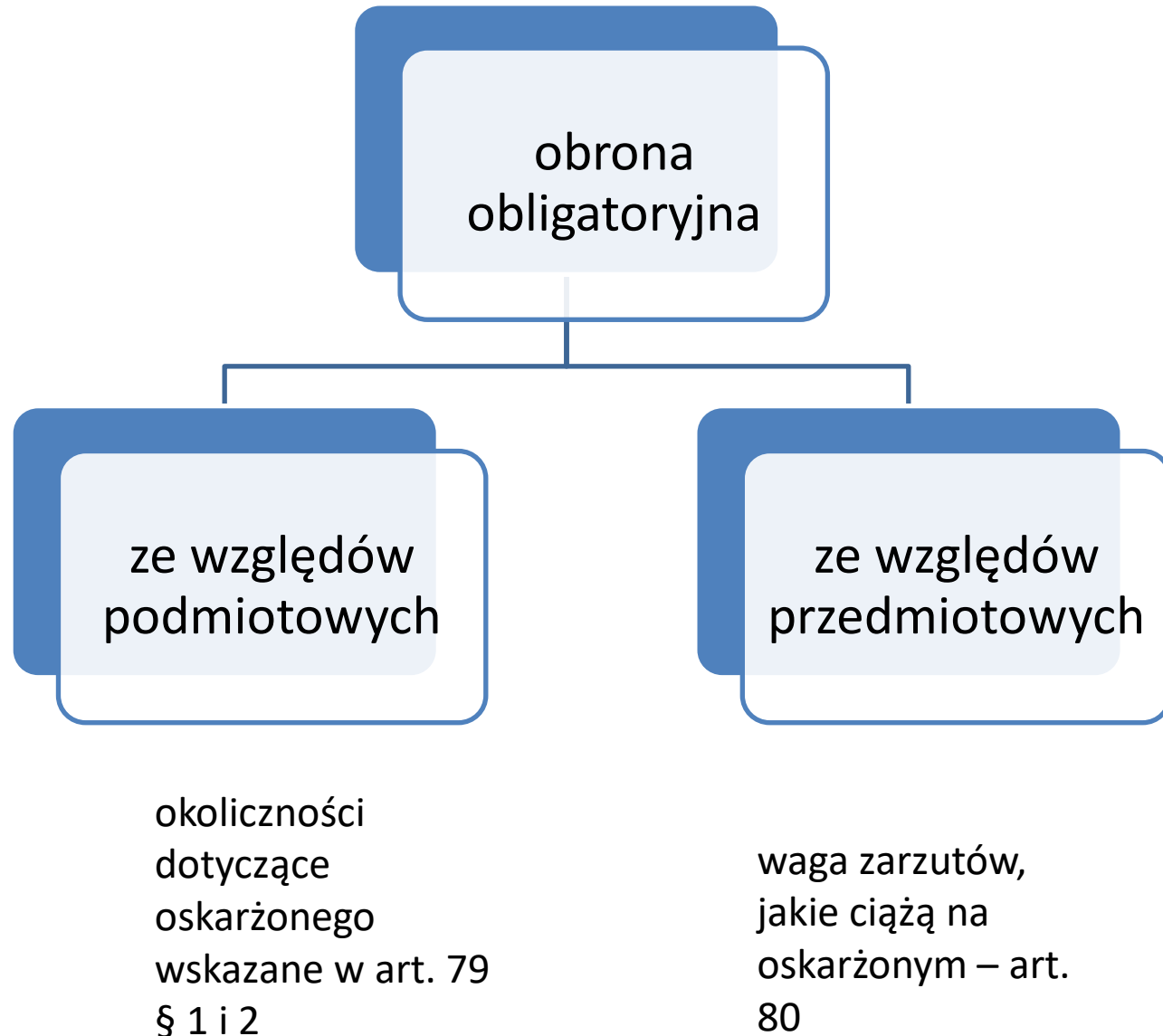
- Art.81a.
- § 1. obrońca z urzędu wyznaczany jest z listy obrońców.
- § 2. Wniosek o wyznaczenie obrońcy z urzędu prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy rozpoznaje niezwłocznie.
- § 3. Jeżeli okoliczności wskazują na konieczność natychmiastowego podjęcia obrony, prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy, w sposób wskazany w art. 137, powiadamia oskarżonego oraz obrońcę o wyznaczeniu obrońcy z urzędu.
- por. również: rozporządzenie MS z dnia 27 maja 2015 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu

Postanowienie SN z dnia 16 listopada 2011 r., III KZ 74/11

- Fakt posiadania obrońcy nie powoduje, że skazany przestaje być stroną postępowania i nie ogranicza w żaden sposób jego samodzielnego działania w procesie. Jeżeli wraz z zapadnięciem wyroku przed sądem odwoławczym postępowanie kończy się w sposób prawomocny, to tym samym wyznaczony obrońca z urzędu nie jest zobowiązany do podejmowania jakichkolwiek dalszych czynności procesowych, w tym inicjowania postępowania kasacyjnego. Nie można więc zasadnie stawiać mu zarzutu, że nie składa wniosku o doręczenie odpisu uzasadnienia wyroku, gdyż inicjatywa w tym względzie należy wyłącznie do skazanego.

Obrona obligatoryjna

- Od reguły, że oskarżony samodzielnie decyduje, czy chce bronić się samodzielnie czy korzystać z pomocy obrońcy, kpk wprowadza wyjątek w postaci obrony obligatoryjnej. W sytuacjach wskazanych w art. 79 i 80 oskarżony **musi** mieć obrońcę. Jeżeli nie ma obrońcy z wyboru, prezes lub referendarz sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza mu obrońcę z urzędu.

Obrona obligatoryjna – art. 79

- § 1. W postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli:
 1. nie ukończył 18 lat,
 2. jest głuchy, niemy lub niewidomy,
 3. zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona,
 4. zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.
- § 2. **Oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę.**
- § 3. W wypadkach, o których mowa w § 1 i 2, udział obrońcy jest obowiązkowy w rozprawie oraz w tych posiedzeniach, w których obowiązkowy jest udział oskarżonego.

Inne okoliczności utrudniające obronę

Postanowienie SN z 25.06.2014 r., II KK 124/14

- 1. Fakt, iż sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub nawet pod względem prawnym, sam przez się nie może zdecydować o przyjęciu przez organ procesowy istnienia przesłanki obrony obligatoryjnej, określonej w art. 79 § 2 k.p.k.
- 2. Decyzja, czy zachodzi przesłanka obrony obligatoryjnej, określona w art. 79 § 2 k.p.k., należy do organu procesowego i powinna być podejmowana w oparciu o kryteria zobiektywizowane, tym niemniej ma ona charakter ocenny, a jednym z istotnych elementów służących do dokonania właściwej oceny jest stanowisko oskarżonego co do możliwości skutecznego prowadzenia obrony osobistej.
- Chodzi o właściwości osobiste oskarżonego, które nie uniemożliwiają, ale w znaczący sposób utrudniają realizację prawa do obrony materialnej bezpośrednio przez samego oskarżonego, np.: wiek, stan zdrowia, stan psychiczny, nieporadność.

Obrona obligatoryjna – art. 80

- Oskarżony musi mieć obrońcę **w postępowaniu przed sądem okręgowym, jeżeli zarzucono mu zbrodnię.** W takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy.
- Por. art. 25 k.p.k. – właściwość rzeczowa sądów okręgowych
- Zbrodnia - art. 7 § 2 k.k.- czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą.

Wyrok SN z dnia 19 września 2007 r., III KK 130/07

1. Mimo pełnych możliwości intelektualnych stan zdrowia oskarżonego, który uczestniczył w rozprawie głównej w pozycji leżącej, w asyście lekarza i pielęgniarki lub ratownika medycznego, korzystał z zalecanych przez nich przerw, otrzymywał leki - w istocie uniemożliwiał mu realizację materialnego prawa do obrony i stanowił ewidentnie okoliczność wskazaną w art. 79 § 2 k.p.k. Orzecznictwo Sądu Najwyższego, podobnie jak piśmiennictwo wiąże okoliczności utrudniające obronę z właściwościami osobistymi oskarżonego, a niewątpliwie za takową należało uznać sytuację, w której sparaliżowany oskarżony uczestniczy w rozprawie w pozycji leżącej, po uciążliwej podróży ze szpitala więziennego, korzystając w trakcie rozprawy z opieki medycznej. (...) nie ulega wątpliwości, że ten stan rzeczy nie zwalniał go z obowiązku zapewnienia oskarżonemu rzetelnego procesu, którego niezbędnym elementem było zapewnienie mu obrony formalnej.
- 2. Przewidziana w art. 79 § 2 k.p.k. obrona obowiązkowa zyskuje taki charakter od chwili, gdy ujawniły się okoliczności utrudniające oskarżonemu realizację materialnego prawa do obrony, **a przeprowadzenie rozprawy bez udziału obrońcy w sytuacji stanowi uchybienie wymienione w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.**

Obrona fakultatywna

- Powołanie obrońcy zależy tylko od woli oskarżonego, osób za niego działających lub organu procesowego, czyli w sytuacjach, gdy ustawa nie nakazuje by oskarżony miał obrońcę.
- Obrona fakultatywna może być obroną z wyboru, jak i obroną z urzędu, jeżeli oskarżony spełnia kryteria majątkowe z art. 78 k.p.k.
 - tzw. prawo ubogiego

Prawo do obrony w aspekcie materialnym – problem granic temporalnych

- art. 6 k.p.k – prawo do obrony przysługuje oskarżonemu i podejrzanemu
 - art. 71 § 3 Jeżeli kodeks niniejszy używa w znaczeniu ogólnym określenia "oskarżony", odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego.
 - art. 71 § 1 – podejrzany to osoba, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego.
- art. 42 ust. 2 Konstytucji – prawo do obrony przysługuje oskarżonemu **we wszystkich stadiach postępowania**
- **ETPC** – gwarancje z art. 6 ust. 3 EKPC powinny przysługiwać od momentu, kiedy ściganie zostało skierowane przeciwko konkretnej osobie, niezależnie od formalnego przedstawienia jej zarzutów.

Prawo do obrony w aspekcie materialnym – problem granic temporalnych

- Gwarancje z art. 6 ust. 3 EKPC aktualizują się z chwilą podjęcia czynności nakierowanych na ściganie danej osoby niezależnie od formalnego przedstawienia zarzutów, np.:
 - aresztowania lub zatrzymania (wyrok ETPCz z 10.12.2015 r. w sprawie Tikhonov p. Ukrainie, skarga nr 17969/09, § 50)
 - przesłuchania w charakterze świadka mimo istnienia podstaw do przedstawienia jej zarzutów (wyroki ETPCz: z 16.12.2010 r. w sprawie Borotyuk p. Ukrainie, skarga nr 33579/04, § 39–42; z 15.11.2012 r. w sprawie Khayrov p. Ukrainie, skarga nr 19157/06, § 77)
 - przesłuchania formalnie w innej sprawie o mniejszym ciężarze gatunkowym, podczas gdy rzeczywistym celem czynności było zebranie informacji i wykorzystanie ich w postępowaniu w sprawie o przestępstwo o wyższej społecznej szkodliwości (wyrok ETPCz z 3.11.2011 r. w sprawie Balitsky p. Ukrainie, skarga nr 12793/03, § 39–40)
- Przedstawienie zarzutów jest zatem – w ocenie Trybunału w Strasburgu – kwestią wtórną wobec rzeczywistych działań organów ścigania, których celem jest zebranie dowodów (lub informacji) istotnych dla prowadzenia postępowania przeciwko faktycznie podejrzanemu, który jednak formalnie nie uzyskał jeszcze tego statusu.

Prawo do obrony w aspekcie materialnym – problem granic temporalnych

- Problem – od kiedy domniemanemu sprawcy przestępstwa przysługują uprawnienia wynikające z prawa do obrony – od chwili przedstawienia zarzutów, czy od faktycznych czynności nakierowanych na ściganie, niezależnie od formalnego przedstawienia zarzutów?
- Pakiet wszystkich uprawnień (por. art. 300 § 1 k.p.k.) przysługuje od chwili nabycia statusu strony postępowania. Niektóre uprawnienia przysługują wcześniej, zanim organ procesowy wydał postanowienie o przedstawieniu zarzutów, np. :
 - prawo do milczenia (por. art. 244 § 2 k.p.k.)
 - brak obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść
 - prawo dostępu do adwokata

